

---

bohumil jirásek

K POETICE WINTROVÝCH RAKOVNICKÝCH OBRÁZKŮ

Zikmund Winter se nezapře jako historik ani ve svých prózách. Jedním základním rysem v pohledu na historii a jejím pojetím se liší od běžně uplatňovaných norem historické vědy. Nevnímá historii jen jako soubor výjimečných a zlomových situací, ale naopak jej zajímá prostý život lidí, který má své prvky humorné, častěji však tragické. Wintrův zájem o historii je zájmem o člověka a jeho osudy. Nemiluje teoretické historické syntézy, ale konkrétní, individuální životní realitu.

Povšimněme si, jak Winter v *Rakovnických obrázcích* evokuje historické ovzduší, jakými prostředky a postupy, tedy jak jsou jako prózy „udělány“.

Jistou místní událost, s níž se seznámil v archivních dokumentech, začlení do širších historických okolností a časových souvislostí. Tak se v povídce *Kdo s koho?* dozvíme už úvodem, že jde o rok 1563, že v té době žije arcikníže Ferdinand na nedalekém Křivoklátě a v Rakovniku je radním písařem David Krinit, básník. Pozornost čtenářů pak Winter upoutá dopisem, který označí za záhadný a málo srozumitelný archiváři i čtenáři. Město Rakovník žije jistým vzdorem ke Křivoklátu, protože je mu podřízeno, a to až do roku 1588. Ferdinandova manželka truchlí nad smrtí svých dvou dětí a do Rakovníka přichází příkaz, aby jí pro potěšení dodali větší množství zpěvavých ptáků. To je expozice povídky.

S realitou života města 16. století nás pak Winter seznamuje prostřednictvím řemesel, a tak děj situuje do období jarmarku, kdy se prezentují všechna řemesla a kdy se do města také sjíždějí řemeslníci a obchodníci z dalekého okolí. Rakovnické ulice a hospody ožívají, vedou se debaty, objevují se konflikty, rvačky, krádeže a podobné nepřístojnosti, městské právo zjednáva pořádek, naplňuje šatlavu atd.

A tady má Winter velkou příležitost evokovat život tehdejšího města. Děj rozvíjí horizontálně, seznamuje nás s přípravou jarmarku a jeho průběhem, s různými řemesly, řemeslníckými nástroji i cechovní terminolo-

gií. Procházíme ulicí, hospůdkami, důkladně se seznamujeme s oblečením řemeslníků i měšťanů z radní správy, s mučícími nástroji v šatlavě, s jídlem i s řevnivostí občanů, která často končí nejen běžnými dialogy, ale i hádkami, rvačkami a soudním řízením. Dozvíme se také, kolik stála libra masa, jakého se užívalo platidla. Libra masa za 18 nebo 16 denárů, denár byl asi 50–60 haléřů, vůl krmný i honný za 4 kopy, kopa obnáší asi 13–14 korun. Koželuzi skupují kůže z vola za půldruhé kopy a 10 grošů, telecí za 12 grošů míšenských, skopová i s vlnou za 12 grošů a oholená za 8 grošů, jehněčí za 6 grošů, svícníci skupují lůj na svíčky, pak nastoupí soukeníci apod.

Winter tento suchý popisný výčet zpestří smlouváním řemeslníků, dohadováním i hádkami. A pak horizontálně děj posune zase dále přes navázání komunikace se čtenářem: „Zanechme řezníků, ouředníků k nim dohlédajících, mydlářů a svícníků a pojďme do trhu na rynek.“¹

A zde se zase seznámíme s různými druhy sukna, jsou to například lindiše, flandery, šiptuchy, vlaská sukna, česká sukna. Kupující se ptají, prodávající odpovídají a čtenář se opět dozvídá mnoho konkrétních údajů o cenách apod. Stejně tak nás autor seznámí s různými druhy koření, která se tehdy prodávala atd.

Tento postup dokládá zájem historika o dobové reálie, ale také jejich důkladnou znalost. Jako beletrista však umí Winter čtenáře s těmito reáliemi seznámit přirozeným a zajímavým způsobem, a to začleněním do dějové situace.

Do příběhu včlení i krásnou Domičku, která pošle Filipíně ptáčka a je sama obletována myslivcem. Další zápletkou tak udržuje zájem čtenáře.

S dobovými reáliemi nás tedy seznámí popisem a výčtem, ale začlenění je do dějové situace, takže je čtenář nepřijímá jako vedlejší nebo nudné, ale jako funkční.

Tady už jsme u východiska Wintrovy beletrizace, která však pokračuje dále. Rafinovanost Wintrovy výpovědi je v tom, že tato beletrizace směřuje jednak k historizaci, jednak k aktualizaci. Směr k historizaci je pochopitelný a samozřejmý. Poněkud nás však mohou překvapit mnohotvárné rysy aktualizace, která míří k moderní próze.

Winter navazuje kontakt se čtenářem, jak už jsme připomněli („Zanechme řezníků /.../ pojďme do trhu“). Podobně v povídce *Z rodinné*

1 Z. Winter: *Kdo s koho?, Rakovnické obrázky*, řada 1, 3. vyd., J. Otto, Praha 1934, s. 21. Nadále cituji z tohoto vydání.

kroniky se obrací na čtenáře při líčení bitky: „Odejděmež raději, abychom neviděli, neslyšeli...“² Nebo: „A teď rozlučme se již se svými známými.“³ Tímto kontaktem se čtenářem přesunuje děj zase jinam.

Jestliže se Winter obrací na čtenáře, vyzývá jej také k účasti, k následování. Tato výzva k účasti má i hlubší etický záměr. Na jarmarku lidé dopadnou zloděje, zbijí ho, a když leží jako mrtvý, začínají ho litovat. Winter svůj komentář nerozvede do moralizátorské roviny, ale jen řekne: „Je ten lid jako dítě. Teď jim ho zase bylo líto.“⁴

Ve Wintrově stylu najdeme až vančurovsky moderní vstupy: „Neměl stání. Inu Dornička byla hezká, nedivte se. Já ji vypsati ovšem neumím, na to aby byl básník. Ten, když neví, kterak co vypadá, básnicky to k něčemu přirovná, a je vyhráno. Kdybych řekl: očí byla dobrých jako beránek a hlubokých jako studna křivoklátská a vlasů jako zlaté nitě bývaly v dolech jílovských, řekli byste, že to dobře neumím. Představ si tedy každý Dorničku, jak představ, jenom spanilé děvčici neublíž.“⁵

Vidíme, že se Winter chce držet věcnosti, ale také ji překračuje a vede čtenáře k fantazijní aktivitě, k spoluúčasti, vtaňuje jej do situace a motivuje jeho pozornost.

Hoďně dokladů o obdobných postupech, navazování kontaktu se čtenářem, humorném nadhledu apod., bychom později našli například ve Vančurově díle, v *Markétě Lazarové* a jinde. Oba autoři promlouvají nejen se čtenářem, ale i s literární postavou, tedy vstupují do děje oslovením, komentářem apod. Funkčně se využívá obrazu přírody, poetizace, archaizace, paralel i kontrastů.

Hlubší tvůrčí analogie bychom mohli hledat také v zásadním přístupu obou autorů k historické látce. Winter píše na začátku své literární dráhy „obrázky“ – *Rakovnické obrázky*. Vančura píše na konci své literární dráhy „obrazy“ – *Obrazy z dějin národa českého*. Tam také podává obraz konkrétních životních osudů; jeho postup také není beletrizací historie, ale

---

2 Z. Winter: Z rodinné kroniky, *Rakovnické obrázky*, řada 2, 3. vyd., J. Otto, Praha 1934, s. 57.

3 Tamtéž, s. 90.

4 Z. Winter: Kdo s koho?, *Rakovnické obrázky*, řada 1, s. 32.

5 Tamtéž, s. 25.

podává „obraz“ života v minulosti. Stejně postupoval před ním i Winter. Neilustroval historii, ale vybíral z ní konkrétní příběhy.

V povídce *Člověk zmařený* Winter úvodem barvitě lokalizuje příběh do prostředí s krajevou konkrétností – a pak zase vyzve čtenáře: „Pojďme, usedneme pod lipou na pažit, podíváme se rozpustilé cházce nesčetných špačků, v rákosí semo tamo skotačících, a pak rozkážeme myslí své, aby tichým křídlem zaletěla v doby dávno minulé.“⁶

A pokračuje: „Před lety třemi sty s několika sty nad to více díval se křivoklátský les sem dolů právě tak přívětivě jako dnes.“⁷

Baladický příběh uzavře poetickým vyzněním: „Pojďte! Připozdívá se, les křivoklátský chystá se spáti, a špačkové v rákose již oněměli. Žáby v rybníce už ladí nástroje na večerní symfonie. Slunce sype poslední červencové zlato na hlavy Pavlíkovských vrchů, a sem do podolí uléhají smutné stíny.“⁸

A jakým způsobem uvádí do Rakovníka nezbedného bakaláře? „A ten obrázek klidného města a okolí ozlacovalo zapadající slunce, když nový bakalář do brány vjížděl se svými scholáry. Všiml si domů starého rázu, lomenic, štítů i střech, na nichž vyšlapovali sobě svými dlouhými nohama přítulní čáповé. Kamž jste se poděli, vy, milí čáповé, kteří jste tenkrát na zbahnělých u potoka lukách se žabami zlé a křiklavé boje mívali, kde jsou vaši potomci?“⁹

Neumím si odpustit při těchto pasážích opět nepřipomenout četné pasáže z *Markéty Lazarové* Vladislava Vančury. Winter podobně jako později Vančura neoslovuje jen čtenáře, ale i literární postavu a tím smazává distanci mezi literárním dílem a skutečností: „Bakaláři Pičko Písecký, nemají tě rádi Rakovníčtí, ty tu neostojíš! Sebeř raději svou truhlu cvočky okovanou a strunný nástroj, na němž beztoho nehráš, a pohledej sobě štěstí jinde.“¹⁰

6 Z. Winter: *Člověk zmařený*, *Rakovnické obrázky*, řada 1, s. 131–132.

7 Tamtéž.

8 Tamtéž, s. 149.

9 Z. Winter: *Nezbedný bakalář*, *Rakovnické obrázky*, řada 1, s. 181.

10 Tamtéž, s. 201.

Podobně oslovuje literární postavu v povídce *O život*: „Ubohá ženo, nechod' dnes do žaláře spát, poprodli venku na zemi ještě na chvíli a nechod' pod zem.“¹¹

Ale čtenáře zase vyzve, chtějí-li přemýšlet o spravedlnosti tehdejší i dnešní, aby šli s ním a nahlédli...

V próze *Do zeleného pokoje* vznětlivého pana Hochauzara, pána Pšovka a Senomat, charakterizuje adresnou výtkou: „Tys, pane Hochauzare, tvrdší pohanů? Bud' uvážlivý!“¹²

Soudní pře mezi Rakovníkem a Senomatskými má probíhat v Praze, v takzvaném „zeleném pokoji“. Winter čtenáře seznámí s okolnostmi nepřímou, a to otázkou adresovanou Pražanům: „Zlatý Pražáčku! Víš, kde máte v zlaté Praze zelený pokoj? Nevíš-li, pojď se mnou. Mezi katedrálou Svatovítskou a hradem králů českých je náměstí – dvůr – v Praze nejšmutnější. To velebné ticho, jež tam mezi hradem a kostelem rozestřeno, sahá na tebe za bílá dne. Za noci je to nejpoetičtější místo v Praze. Kdybys v noci, kdy zeleným světlem líbá měsíc onen hustý les kamenných fiál na tiché katedrále a smaroldem polévá dumavý hradní plácek, tu kdes pod lomeným obloukem stál, v mysli rozechvělé shlédli bys dojísta, ano náměstí oživuje, hýbe se nejznamenitějšími postavami veliké naší historie.“¹³

Svárlivý rakovnický pekař Ondřej, který stále rozeštvává a vyhrocuje situaci, je nakonec zklidněn nabídnutou funkcí (jak vidět, taktika stále aktuální), vedl však dále spory rodinné i sousedské – až vše srovnala a smířila smrt. A Winter zase orientuje čtenáře: „Prosím tedy čtoucího, aby sobě mínění o panu Ondřejovi laskavě napraviti ráčil.“¹⁴

Jestliže historizace má ve Winterových prózách podobu horizontálního rozšiřování a napojování detailů, aktualizace má podobu vertikálního členění, a to od prostého autorského monologu k navozování kontaktu se čtenářem s vysvětlujícím nebo ironickým podtextem, k rafinovanému a plynulému přechodu od jazyka soudobého k jazyku 16. století v citovaných pasážích z archivních dokumentů, takže tam, kde se tyto dvě podoby jazyka spojují, jsou „švy“ celkem nezatelné. A proto sice starobyle, ale

11 Z. Winter: *O život*, *Rakovnické obrázky*, řada 2, s. 29.

12 Z. Winter: *Do zeleného pokoje*, *Rakovnické obrázky*, řada 1, s. 331.

13 Tamtéž, s. 360.

14 Tamtéž, s. 430.

nikoliv nepřírozně, působí časté citace z těchto dobových archívních dokumentů. Na vrcholu vertikálně členěné stylistické stavby stojí lyrizující básnické pasáže, které kontrastně vymezují rozuzlení příběhu, zastupují komentář a pointují příběh do baladického vyznění. Jakoby ironicky se nad smutným koncem příběhu rozzáří častěji neúčastněné a netečné slunce a krása přírody.

Wintroy přitahovaly baladické příběhy, nebo příběhy, které mají i veselé prvky nebo průběh humorný, ale vážný či tragický závěr. To se bude týkat i pozdějších próz Wintrových, *Rozinu sebrance* a *Mistra Kampana* nevyměňují.

Wintroy *Rakovnické obrázky* řadíme k jeho rané tvorbě. Přesto už v nich najdeme rysy jeho vyzrálé tvorby, v níž opouští obširnou popisnost a zaměřuje se více na psychologickou kresbu postav. Více inklinuje od akce k pocitu, od jednání k vcítění, od rozevření konfliktu k uzavření baladického příběhu. Od věcného záznamu skutečnosti směřuje k lyrickému a etickému pointování a k tesknému vědomí člověka o své bezmocnosti a determinovanosti v proudu objektivního dění. To je také vědomí historika, který uznává sílu dějin jako proud faktů, která nevstřebávají a netolerují citlivost a citovost člověka. Winter je však zaměřen na člověka, a proto také přezírá ideové proudy historie jako syntézu, která jedinci žijícímu v proudu faktů nic neříká. Nelze se tedy domnívat, že by byl spisovatelem, který beletrizuje historii, ale z historie vybírá individuální příběhy, z nichž se teprve dodatečně „tvořily“ dějiny. Z tohoto hlediska je ve svých uměleckých prózách přístupem více beletristou-umělcem než historikem. Tím se však vůbec nedotýkáme Wintroy jako historika a vědce. Nebyl méně historikem. Jeho vědecké práce to jistě dokazují. Obracel-li se však beletrii ke čtenáři, nepsal beletrizovanou historii, ale zaznamenával individuální osudy lidí v minulosti. Zajímal se o jejich vnitřní život, o jejich smýšlení, citění i tragédie, a doba je mu jen pozadím a koloritem.

Historik přistupuje ke zkoumané látce s racionalistickou objektivností, zatímco beletrista Winter zdůrazňuje tak často citový akcent. Nechce jen citově naladit čtenáře, ale sám se z citového rozpoložení vyznává: „/.../řeč prostičkého starce tak, jak je dosud v knihách rakovnických zapsána, místy dojmá srdce člověka velmi.“¹⁵ Z téže povídky jsme už na jiných místech citovali Wintrovův výrok „starého Rojika jest mi líto.“

15 Z. Winter: Z rodinné kroniky, *Rakovnické obrázky*, řada 2, s. 60.

Od soucitu se k poetickému vznosu Winter snad nejdále dopracovává v povídce *Příšera*. S tragickým osudem člověka souzní smutný hlas zvonů i příroda: „Hlásný na vysoké bráně /.../půlnoc zatroubil/.../ Táhlé smutné zvony pronikaly tichou nocí zdmi až k zoufalým srdcím lidí hrdla i cti odsouzených a v temnosti žaláří lkaly zvuky ty chvějící se miserere, miserere –“¹⁶

Při této citové účasti nad osudem trpícího člověka dosahuje Winter umělecké suverenity tam, kde tento příběh citově pointovaný spojuje navíc s poetickým obrazem přírody a v kontrapunktu ke kráse citově nezúčastněné nebo netečné přírody postaví tragický osud člověka.

„Tu ležel na přehršli slámy ohyzdný tesařův syn až do večera jako mrtvola. Veliké oči jeho, přes které huňaté, dlouhé viselo obočí, měl pevně sevřeny. Den se skonával. Slunce puklo na nebesku a rozlilo krev i zlato po obloze. Přišel večer. Když nad starobyly zubožený štít radnice rakovnické bledý měsíc vyhoupl se a stříbrná vlákna svoje do bídné kůlny rakovnické vpustil, zastavil se v outřpnosti a dlouho hleděl na bídného člověka –. Dobrý král David na harfu zahrál měkkou, sladkou píseň, sladkou tak, jako bývala ukolébavka, kterou zpívala chromému, bezrukému chlapci matka Anna. Vždyť ho měla matička tak ráda, jako by býval byl krásný, zdravý, rovný a spanilý. Dobře, že už ležela pod lipou. – Příšerný muž v rakovnické kůlně otevřel oči a vděčně vyhlížel do tohoto božího světla na nebi a poslouchal harfu krále Davida. – Když na Golgotě rakovnické v pošmourném dni hranice vzplála a mrzákovo tělo do hořícího ohně bylo vhozeno, vzrušenými diváky byly huňaté vrchy křivoklátské, němé a černější nežli jindy. Plešatý, moudrý Džbán dnes pro husté smuteční flóry na rakovnickou Golgotu nedohlédl a petršpurské pahrbky tonuly v hojných slzách.“¹⁷

Zde se tedy přes soucítění Winter dopracovává kontrapunktického vnímání osudu člověka a přírody, poetického mistrovství, které má navíc přes obraz tesařova syna vznosnost biblickou.

Rakovnické obrázky chápeme jako rané dílo Wintrovo. Ještě výraznější znaky umělecké se jistě najdou v jeho dílech pozdějších. Chtěl jsem však připomenout, že uměleckou vyhraněnost a osobitost najdeme už i v *Rakovnických obrázcích*. I výstavba těchto příběhů poukazuje na to, že byl

16 Z. Winter: *Příšera*, *Rakovnické obrázky*, řada 2, s. 200.

17 Tamtéž, s. 215–216.

Zikmund Winter velkým umělcem a zdá se, že je po této stránce stále nedoceněn. Je chloubou nejen českého písemnictví, ale i rakovnického kulturního života.